

Негрич Михайло Дмитрович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління
персоналом та економіки праці
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

КОНЦЕПЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЛІСАМИ І ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ

У статті розглядаються екологічні, економічні, соціальні проблеми лісокористування, а також Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, інституційні зміни у сфері управління лісами в Україні.

Ключові слова: інституційні зміни, кліматорегулювальні функції, транскордонні країни, організаційні структури управління.

Постановка проблеми. Ліси – це природний капітал, стабілізація навколишнього природного середовища, водорегулювальна функція в Карпатах. Стале лісокористування – це невиснажливе, раціональне, екологічно збалансоване відтворення і використання лісових ресурсів. Карпатські ліси за своїм призначенням та місцем розташування виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Європейська рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат – це підтримка еколого-стабілізувального та рекреаційного напрямів розвитку господарств, соціально-економічного добробуту місцевого населення, відновлення верхньої межі гірських лісів, підтримка екологічних функцій лісів, підтримання належної транспортної політики в гірських регіонах, вдосконалення технології лісозаготівель, використання екологічно нешкідливих транспортних систем, підтримка рекреаційного потенціалу, рівня зайнятості місцевого населення, які є основою інституційних змін в організації управління лісовим господарством. Відтворення лісів і використання лісових ресурсів повинно базуватись на міжнародних екологічних стандартах. Необхідно впровадити: екологічну сертифікацію лісів, національні екологічні стандарти, нові технології відтворення і використання лісових ресурсів, ефективне фінансування, проектування і будівництво лісових доріг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково проблеми, що розглядаються, висвітлені у монографії «Лісова політика» [1], проте, маючи практичний досвід, у статті ми конкретизуємо систему інституційних змін у сфері управління лісами і лісовим господарством.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз екологічного стану, лісокористування, відтворення лісів і необхідної для досягнення сталого розвитку лісового господарства зміни управління лісовим комплексом Карпат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка динаміки накопичення вуглецю в деревній рослинності та ґрунтах передбачена національною програмою моніторингу лісів у регіоні Європейської економічної комісії, торгівля вуглецевими квотами згідно з Кіотським протоколом за зменшення викидів вуглекислого газу повинна

стати складовою частиною фінансування сталого розвитку лісового господарства. Надмірна експлуатація та знищення природного середовища привели до вимирання окремих видів генетичних багатств лісів, всихання найбільш вразливих хвойних лісів у Карпатах, різкого зниження їх продуктивності.

Одним з найважливіших елементів сталого розвитку лісового господарства є формування екологічно стійкого та збалансованого середовища життєдіяльності людини, збереження та збагачення біологічного різноманіття усїєї сукупності рослинного та тваринного світу, збільшення площ природно-заповідного фонду з урахуванням видів природоохоронних територій, яке спрямоване на попередження деградації навколишнього середовища, на безпосередній захист від пошкодження окремих компонентів природи біотичними факторами.

Заповідники – це особливо цінні природно-територіальні назавжди виключені з господарського користування комплекси. Їх призначення – створення нормальних природних умов для розвитку окремих видів рослинного світу, збереження незайманих екологічних систем. Національні парки – обширні території, виділені переважно на базі масивів природної рослинності і доступні для відвідування в рекреаційних цілях. У них обмежується господарська діяльність. Національні парки – основна форма охорони великих територіальних комплексів у зарубіжних країнах. Резервати – територіально невеликі заповідні ділянки (до 1 тис. га), виділені з метою охорони рідкісних рослинних угруповань, біотипів тварин. Заповідні мисливські господарства – організаційно-територіальні одиниці, спрямовані на розширене відтворення корисної фауни і проведення суворо регульованого полювання. На певний час можуть бути закритими для відвідування населення. На території заповідних мисливських господарств можуть існувати резервати і заказники. Гірські ландшафти відзначаються великою різноманітністю екологічних умов і тому цікаві у біогеоценотичному плані. У той же час вони дуже чутливі до деструктивних втручань, особливо до змін у рослинному покриві. Виходячи з цього, проблему охорони природи в Карпатах слід вирішувати як у класичному заповідному напрямку, так і в напрямку екологічному. В першому випадку зусилля лісівників та природоохоронців повинні спрямовуватись на забезпечення лісотипологічної та біогеоценотичної репрезентативності географічної мережі заповідних територій. Одночасно належну увагу потрібно приділяти охороні лісових фітоценозів у крайніх екологічних умовах – на верхній межі лісу, на крутосхилах, у прируслових частинах потоків і рік. Лісове господарство тут потрібно вести такими способами, які б підвищували клімато-регульовані, ґрунтозахисні та водоохоронні функції гірських лісів, їх стійкість проти шкідливих стихійних явищ.

Недосконала нормативно-правова база щодо лісового господарства та лісових відносин, недосконалість в управлінні лісами, відсутність економічних механізмів стимулювання, відсутність природозберігаючих технологій, чітких правил і процедури розподілу та використання лісових ресурсів, ефективного фінансування сьогодні вимагають інституційних змін у сфері управління лісами і лісовим господарством. Регіональне управління лісового господарства (дирекція лісів Карпат) створене на базі Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської областей, як нова організаційна структура дасть змогу централізовано, у галузевому напрямку об'єднуючи науковообґрунтовані професійні заходи цілого Карпатського регіону, розробити інструменти правильної лісової політики. Співпраця з міжнародними інституціями транскордонних країн допоможе вибрати правильні напрями сталого розвитку лісового господарства.

Проблеми довкілля не піддаються вирішенню без чіткого визначення прав на природний капітал, його використання та реформування системи фінансування лісового господарства. Плата за спеціальне використання лісових ресурсів повинна відраховуватись у Регіональне управління лісового господарства для централізованого фінансування відповідних підприємств згідно з обсягами запланованих робіт з відтворення лісів. Збільшення рівня кореневої плати створить додаткові надходження. Оскільки сировина буде дорожчою, необхідно зовсім по-новому підійти до розробки асортименту, корисного виходу для переробних підприємств. Із зростанням лісових площ і загального запасу повинні з'явитися додаткові стимули для розвитку рекреації і туризму. Необхідно ввести лісовий податковий кодекс Карпат (екологічний) на всі технологічні процеси, будівництво доріг, стан довкілля, розвиток інфраструктури. Лісозаготівельні роботи, розробки на асортименти і продаж деревини повинні проводитись новоствореними фірмами регіонального підпорядкування.

Завданням ефективної лісової політики є встановлення чітких правил і процедур розподілу лісових доходів, які спрямовуються на покриття витрат лісового господарства та бюджети різних рівнів. Участь місцевого населення та громадськості загалом у процесі прийняття рішень є необхідною умовою для досягнення цілей сталого і соціально орієнтованого розвитку.

Українські ліси за своїм призначенням та місцем розташування виконують переважно водоохоронні, екологічні та оздоровлювальні функції, а тому реалізація активної політики щодо збереження лісів вимагає значних фінансових ресурсів. Джерела фінансування також повинні бути з державного бюджету, торгівлі вуглецевими квотами згідно з Кіотським протоколом за зменшення викидів газу та збільшення обсягів лісорозведення.

Необхідно розробити дієві механізми набуття приватної власності на лісові площі. Орієнтація лісового господарства на використання соціальних, рекреаційних та екологічних функцій лісів, розвиток туристичної інфраструктури, переорієнтація зайнятості населення виробничої галузі у сферу надання послуг (туристичних, рекреаційних) – це основні орієнтири регіонального управління лісами).

Лісистість у гірських регіонах за два останні століття знизилось до 53,5%. За останні 15 років безсистемними рубаннями в Карпатах завдано великої шкоди найбільш екологічно вразливим гірським лісам. Висихає близько 150 тис. га ялиників, збільшилися площі вітровалів, зареєстровано великі зміни у водному балансі, поширилися шкідливі комахи, значно зросло нищення середньовікових насаджень.

Основними принципами лісової політики повинні бути: багатоцільове використання лісів, стале лісокористування, стимулювання збереження біологічного та генетичного різноманіття, зростання комплексної продуктивності лісів, раціональне використання лісових ресурсів, державна підтримка. Реформування системи управління лісовим господарством має бути одним з головних напрямків національної лісової політики.

Система критеріїв та індикаторів сталого розвитку є одним з інструментів забезпечення економічно ефективного, соціально орієнтованого, екологічно безпечного лісокористування та екологічної стабільності в цілому.

1. Оцінка сталого розвитку лісового господарства на регіональному та локальному рівнях повинна ґрунтуватися на таких показниках:

- загальний запас деревостанів з розподілом за групами порід (хвойні, твердолистяні, м'яколистяні) та класами віку, головними лісоутворювальними породами;

- середній запас деревостанів на 1 га площі вкритої лісовою рослинністю;
- загальна площа та частка лісів для експлуатації за групами порід, класами віку, головними лісоутворювальними породами;
- загальний запас насаджень, придатних для експлуатації;
- середньозважений бонітет насаджень у розрізі переважаючих деревних порід;
- обсяг накопиченої лісовими насадженнями фітомаси (хвойні, твердолистяні, м'яколистяні) та компонентами фітомаси;
- обсяг накопиченого лісовими насадженнями вуглецю за породами на 1 га вкритих земель;
- обсяги лісорозведення на землях.;
- площі лісорозведення, виконаного в рамках зобов'язань згідно з Кіотським протоколом.

Накопичення фітомаси лісових насаджень – це основний компонент біологічної продуктивності лісів, стабілізації концентрації вуглекислого газу.

Оцінка динаміки накопичення вуглецю в деревній рослинності та ґрунтах передбачена національною програмою моніторингу лісів у регіоні Європейської економічної комісії. Наявність законодавчо-правової основи, організаційних, фінансово-економічних та інформаційних інструментів сприяє збільшенню лісистості, забезпеченню лісорозведення, вирощуванню високопродуктивних насаджень.

2. Підтримка належного санітарного стану лісових насаджень, стійкості та життєздатності лісових екосистем залежить від багатьох факторів: температура, особливості приземного атмосферного шару, світлові умови, гідрологічні та ґрунтові території, рослинні та зоологічні, вплив флори і фауни, результати діяльності людини.

Належний санітарний стан лісових насаджень, стан стійкості та життєздатності лісових екосистем – це обсяги відкладень повітряних поллютантів (діоксин сірки, двоокис азоту, важкі метали); частка дерев, дефоліація яких 2–4 клас пошкодження; площа радіоактивно забруднених лісів; хімічні властивості ґрунтів; ліси, що загинули або пошкоджені несприятливими абіотичними, біотичними та антропогенними факторами, шкідники і хвороби, дикі тварини, випасання худоби, пожежі, вітровали, снігопади, повені, зсуви, викиди промислових підприємств, пестициди і гербіциди.

У процесі господарської діяльності слід вилучати лише ту частку лісових ресурсів, яка призводить до погіршення регенеративних можливостей лісових екосистем (обсяги вирубування лісів).

3. Збереження та поліпшення продуктивних функцій лісів для сталого розвитку лісового господарства – це:

- співвідношення щорічного обсягу заготовленої деревини під час проведення рубань та щорічного приросту деревини на 1 га площі вкритої лісовою рослинністю (відсоток використання приросту);
- співвідношення щорічного фактичного обсягу заготівлі деревини (рубок головного користування) та розміру розрахункової лісосіки;
- запаси продукції побічного користування (лікарська сировина, гриби, ягоди);
- відношення фактичного обсягу заготівлі другорядних лісових ресурсів до ліміту їх заготівлі (пнів, кори, деревної зелені);
- ресурси мисливської фауни з розподілом за основними видами мисливських тварин);
- відношення фактичного обсягу заготівлі ресурсів побічного користування до ліміту їх заготівлі (дикорослинні плоди, гриби, горіхи, лікарська сировина);

- відношення фактичної чисельності основних видів мисливських тварин до оптимальної ємності угідь;
- відношення фактичного обсягу відстрілу основних видів мисливських тварин до ліміту їх відстрілу з розподілом за видами мисливських тварин;
- обсяги надходжень від заготівлі деревної лісопродукції;
- обсяги надходжень від користування не деревними ресурсами (другорядними, побічного користування, мисливського господарства);
- частка лісів, в яких господарство ведеться згідно з планами ведення лісового господарства відносно загальної площі лісів.

4. Збереження та збагачення біологічного різноманіття лісових екосистем.

Однією з найважливіших складових частин сталого розвитку лісового господарства, формування екологічно стійкого та збалансованого середовища життєдіяльності людини є збереження, охорона та збагачення біологічного різноманіття, усієї сукупності рослинного та тваринного світу, грибів. Це:

- площа природнозаповідного фонду з урахуванням видів природоохоронних територій;
- частка природоохоронних територій відносно загальної площі лісового фонду;
- кількість рідкісних видів рослинного світу, які під загрозою зникнення відповідно до Червоної книги та Зеленої книги України;
- кількість рідкісних видів тваринного світу (Червона книга);
- площа лісів, що входять до складу національної екологічної мережі;
- площа лісонасіневої бази (лісонасінні плантації, генетичні резервати, плюсові насадження, плюсові дерева);
- площа лісів, у складі яких інтродуценти переважають;
- площа змішаних лісових насаджень з 2-3 і більше деревних порід до загальної площі;
- площа природного поновлення лісу в загальній площі щорічного лісовідновлення;
- частка суцільно лісосічних рубань, деревосіяність у загальній площі головного користування.

На міжнародному рівні оцінка природності лісів здійснюється за такими категоріями природоохоронних територій: природні резервати суворої заповідності, національні парки, пам'ятки природи, території з метою захисту середовищ існування тварин, території охорони ландшафтів, території, на яких дозволено стале використання природних ресурсів. Різноманітність насінневої бази, зростання площі змішаних лісових насаджень, зменшення обсягів суцільного вирубування деревини та поступовий перехід на вибіркові методи господарювання – основні заходи зі збільшення продуктивності лісів.

5. Збереження та поліпшення захисних функцій лісів: водорегулювальних, водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних та оздоровчих. Функції лісів сприяють:

- збереженню та підтримці водорегулювальних та водоохоронних функцій, затриманню та регулюванню поверхневого стоку, попередженню і послабленню змивів та розмивів ґрунтів;
- підтримці ґрунтозахисних функцій лісів, особливо протиерозійних, спрямованих на закріплення ґрунту;
- позитивному впливі на мікроклімат прилеглих територій.

6. Сукупність кількісних індикаторів критерію «підтримка екологічної рівноваги та соціально-економічного потенціалу гірських лісових екосистем Карпатського регіону» – це частка:

- рідкісних лісових видів рослинного світу Червоної книги;
- рідкісних лісових видів тваринного світу Червоної книги України;
- рідкісних лісових видів занесених до Зеленої книги;
- лісових площ природно-заповідного фонду;
- територій національної екологічної мережі;
- лісів верхньої гірської межі;
- лісових доріг відносно загальної площі земель лісового фонду;
- місцевого населення (працездатного віку), зайнятого у сфері послуг (рекреаційних), які виконують рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції.

7. Підтримка економічних та соціально-культурних функцій лісів:

- структура форм власності на ліси (державна, комунальна, приватна);
- частка лісового сектора економіки у валовому національному продукті;
- прибуткові лісогосподарські підприємства;
- рентабельність операційної діяльності підприємств лісового сектора з урахуванням форм власності на землі лісового фонду;
- витрати на ведення лісового господарства на 1 га (державний бюджет, власні кошти підприємства);
- частка інвестиційних ресурсів, спрямованих на охорону довкілля та раціональне використання природних ресурсів;
- загальні обсяги експорту лісопродукції та їх частка від загального обсягу заготівлі деревини;
- структура зовнішньої торгівлі деревиною і продукцією з деревини (сальдо експорту, імпорту);
- частка загальних надходжень від переробки деревини;
- відношення обсягу лісової продукції, яка переробляється в регіоні її заготівлі, до обсягу її вивезення за межі регіону;
- частка задоволення потреб у лісових ресурсах та виробі з них за рахунок власної лісосировинної бази;
- частка енергії з деревини у загальних обсягах енергетичного споживача;
- структура зайнятих у лісовому секторі (керівники і спеціалісти, робітники) чоловіки і жінки;
- жінки до 35 р., 36-49 р., 50-54 р., 55 р.; чоловіки до 35 р., 36-54 р., 55-59 р., 60 р.;
- рівень середньої заробітної плати працівників;
- частка заохочувальних та компенсаційних виплат у загальному фонді оплати праці;
- обсяги лісопорушень, заподіяних лісовому господарству підприємствами, установами, громадянами з розподілом за видами порушень та лісокористування;
- частка лісів з вільним доступом для населення;
- частка лісів 3-5 стадій рекреаційної дигресії, які виконують рекреаційні, санітарно-оздоровчі функції;
- площі, що мають культурну, духовну ціль.

За надмірне ущільнення ґрунтів (у процесі лісозаготівельних робіт) за порушення їхніх водно-фізичних та механічних властивостей варто застосовувати економічні санкції.

Одним із поширених інструментів лісової політики України є адміністративні постанови щодо охорони, відтворення та використання лісових ресурсів, які забезпечують нормативно-правове регулювання діяльності в лісовій сфері та є обов'язковими до виконання юридичними та фізичними особами. Чинні правові акти регулюють питання, пов'язані з державним обліком лісів, державним лісовим кадастром, відновлення лісів, лісорозведення.

Згідно з теорією менеджменту контроль – це процес забезпечення досягнення цілей організації за допомогою оцінки та аналізу результатів діяльності, оперативного втручання у виробничий процес. Функція контролю – встановлення стандартів та планів розвитку організації, порівняння результатів діяльності зі стандартами, планами та нормативами.

Особливо варто наголосити на важливості організації лісовпорядкування, а також ведення державного лісового кадастру та обліку лісів.

Інструменти лісової політики:

- пряме адміністративне регулювання охорони, відтворення та використання лісових ресурсів;
- контроль за охороною, відтворенням та використанням лісових ресурсів;
- екологічна інформація;
- планування сталого ведення лісового господарства;
- екологічна сертифікація лісів;
- інструменти фінансового сприяння;
- інструменти економічного стимулювання сталого користування.

На лісоутворення впливають: внутрішні життєві лісівничі, екологічні властивості деревних порід, географічне середовище, власна лісова система, тваринний світ, втручання людини, історико-геологічні чинники.

Збереження пралісів. Вибіркові і поступові рубання більше відповідають науковим засадам сталого розвитку лісового господарства. Рубки догляду за лісом спрямовані насамперед на поліпшення умов росту насадження, збільшення його продуктивності, підвищення якості, збільшення виходу ділової деревини. На корені залишаються найбільш цінні форми деревних порід, підвищується якість деревостану, скорочується період вирощування технічно стиглої деревини, покращується санітарний стан лісу; посилюються водоохоронні, водорегулювальні, ґрунтозахисні, водоочисні властивості лісу, покращуються умови плодоношення дерева під наметом простягаючого лісу. Догляд за складом насадження (прочищення, освітлення), догляд за формою стовбура (проріджування), догляд за приростом (прохідні рубки).

Зменшення густоти на 18–20% у двадцятирічному віці сприяє збільшенню висоти на 10–15%.

Планування є першою функцією управління (ціль, стратегія, політика і завдання) лісами та лісовим господарством. Планування – це управління навколишнім середовищем, до якого входять:

1. Екологічна політика.
2. Стратегія – це детальний всесторонній комплексний план.
3. Мотивація – справедлива заробітна плата.

Наявна система управління лісами і лісовим господарством не спроможна забезпечити ефективне управління лісами різних форм власності, організаційна структура державних лісових підприємств потребує укрупнення, лісові підприємства є монополістами на національному ринку лісопродукції.

Забезпеченість населення України лісом – 0,19 га, найнижча у Європі. Важливими завданнями при цьому є розширене відтворення лісів, їх охорона, екологізація виробництва, нові технології лісозаготівлі, глибока переробка деревини, будівництво лісових доріг (державне кредитування (30 років), створення сучасних деревообробних заводів, стала сировинна база, внутрішнє інвестування (регіональне), залучення інвестицій у рамках Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату на лісовідновлення, заліснення, формування ринково орієнтованої стратегії екологічно збалансованого лісокористування. Регіональне управління є важливим засобом покращення оперативності розв'язання економічних, екологічних і соціальних проблем. На регіональному рівні повинна бути розроблена програма економіко-екологічного розвитку. Регіональне управління у сфері лісового господарства здійснюватиме моніторинг лісових ресурсів, розробку природоохоронних проектів, їх реалізацію, пошук інвесторів. Варто розуміти пріоритетність екологічних цілей інвестування та узгодження їх з економічними і соціальними цілями, пріоритет природного лісовідновлення. Одним з шляхів інвестування лісового господарства повинен бути Регіональний фонд лісових ресурсів, основними джерелами якого є трансферти з бюджету та фондів охорони навколишнього природного середовища, штрафи і санкції за порушення лісового законодавства, плата за спеціальне використання лісового використання.

Висновки. Підтримка еколого-стабілізуючого напрямку розвитку господарств, соціально-економічного добробуту місцевого населення, належної дорожньої політики в гірських регіонах, вдосконалення технології лісозаготівель, використання екологічно нешкідливих транспортних систем, рівня зайнятості населення є основою інституційних змін в організації управління лісовим господарством, однією з найважливіших складових частин сталого розвитку лісового господарства і формування екологічно стійкого та збалансованого середовища життєдіяльності людини, збереження та збагачення біологічного різноманіття усієї сукупності рослинного та тваринного світу.

Регіональне управління лісового господарства (Дирекція лісів Карпат), створена на базі Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської областей, як нова організаційна державна структура дасть змогу централізовано, в галузевому напрямку об'єднуючи науково обґрунтовані професійні заходи цілого Карпатського регіону, у співпраці з міжнародними інституціями транскордонних країн вибрати правильні напрями сталого розвитку лісового господарства.

Завданням ефективною лісовою політикою є: визначення прав на природний капітал, встановлення чітких правил і процедур розподілу лісових доходів, орієнтація лісового господарства на використання соціальних, рекреаційних та екологічних функцій лісів, переорієнтація зайнятості населення виробничої галузі у сферу надання послуг (туристичних).

Основними принципами лісової політики повинні бути: багатоцільове використання лісів, стале лісокористування, зростання комплексної продуктивності лісів, раціональне використання лісових ресурсів.

Система критеріїв та індикаторів сталого розвитку є одним з інструментів забезпечення економічно ефективного, соціально орієнтованого, екологічно безпечного лісокористування та екологічної стабільності в цілому. На регіональному рівні повинна бути розроблена програма економіко-екологічного розвитку Карпат до 2020 р.

Список використаних джерел

1. Лісова політика: теорія і практика / за ред. І. Синякевича. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 612 с.

2. Лісовий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3852-12>.
3. Посібник Карпатського лісівника. – Ужгород : Карпати, 1980. – 336 с.

***Негрч М. Д. Концепция институционных изменений
в сфере управления лесами и лесным хозяйством***

В статье рассматриваются экологические, экономические, социальные проблемы лесопользования. Конвенция об охране и устойчивом развитии Карпат, институционных изменениях в сфере управления лесами в Украине.

Ключевые слова: *институционные изменения, кліматорегулюючі функції, трансграничные страны, организационные структуры управления.*

***Negrych M. D. Conception of institutional changes is in the field
of management the forests and forestry***

The ecological, economic, social problems of лісокористування are examined in the article. Convention about a guard and steady development of Carpathians, institutional changes in the field of management the forests in Ukraine.

Keywords: *institutional changes, кліматорегулюючі functions, transfrontal countries, organizational structures of management.*

